

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України», поданій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», підготовлений та затверджений на підставі публічної презентації наукових результатів дисертації та її обговорення кафедрою трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 1 від 27 серпня 2024 року)

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Проблематика самозайнятості на сьогодні є надзвичайно актуальною саме в контексті правового регулювання соціально-забезпечувального аспекту правового статусу зазначених осіб. Також слід зауважити, що розробка найбільш ефективних способів охоплення самозайнятих осіб соціальним захистом є одним із пріоритетних напрямків діяльності різних міжнародних організацій та міжнародних спільнот, серед яких доцільно виокремити й Європейський Союз.

Сьогодні розкриття соціально-забезпечувального аспекту правового статусу самозайнятих осіб лише починає поставати у вітчизняній науці права соціального забезпечення як окрема та така, що потребує всебічного вивчення, самостійна наукова проблематика. Незважаючи на те, що наведені наукові розробки знаходяться лише на початковій стадії та не характеризуються системністю й комплексністю, соціально-економічні та соціально-забезпечувальні відносини стрімко розвиваються, залишаючи «поза увагою» значну категорію осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, провадять власну підприємницьку діяльність, реалізують свої професійні навички у відповідній діяльності – адвокатурі, нотаріаті, під час відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом тощо. Такі особи не отримують належне соціальне забезпечення, що, у свою чергу, негативним чином впливає на рівень і якість їх діяльності в цілому, наявність мотивації щодо створення робочих місць, виникає занепокоєння у власному майбутньому тощо.

Тому для ефективного досягнення українською державною політикою мети сприяння та розвитку самозайнятості необхідним є ґрунтовне вивчення теоретичних аспектів правового статусу самозайнятих осіб у рамках права соціального забезпечення. Крім того, надзвичайно важливо визначити та вирішити конкретні проблеми, пов'язані з правовим статусом самозайнятих осіб, щоб успішно їх подолати та досягти бажаних результатів.

Питанню правового статусу суб'єктів права соціального забезпечення присвячені роботи таких науковців, як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, С. В. Вишновецька, Т. Л. Жовнір, М. І. Іншин, О. Л. Кучма, О. Є. Луценко, О. І. Процевський, О. Г. Серета, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Д. І. Сіроха, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, С. М. Черноус, В. І. Щербина, Г. О. Яковлева, І. М. Якушева, О. М. Ярошенко та ін. Проте спеціальних і комплексних наукових розробок проблем правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення на сьогодні не здійснено.

Отже, нагальність дослідження обраної проблематики, а також пошук шляхів і напрямів оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу призводять до необхідності здійснення даного дослідження.

Роботу виконано на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах планів наукових досліджень та цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (номер державної реєстрації 0111U000960). Крім того, тема дослідження спрямована на виконання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, схвалених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 та пов'язана з підготовкою змін до національного законодавства та безпосередньо стосується Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. №

119/2021. Також робота спирається на акти Національної академії правових наук України, зокрема Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначені Стратегією Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., що затверджена постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21 тощо.

Наукове завдання, розв'язання якого отримано в дисертації. *Мета* дослідження полягає у визначенні поняття й сутності самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення з подальшим розкриттям особливостей її правового соціально-забезпечувального статусу, вивченні зарубіжного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення та формулюванні пропозицій щодо перспектив його використання в Україні.

Для досягнення зазначеної мети було вирішено такі основні *завдання*:

- розкрито сутність та правову природу поняття «самозайнята особа» як особливий правовий статус фізичної особи;
- проведено розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, виділено види самозайнятих осіб;
- охарактеризовано правове регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері;
- з'ясовано сутність правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта, що надає соціальне забезпечення;
- охарактеризовано правове регулювання отримання самозайнятою особою видів соціального забезпечення;
- визначено місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування;
- узагальнено міжнародний досвід правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення;
- виявлено проблеми правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення;

– запропоновано шляхи модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним науковим дослідженням проблематики правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального забезпечення. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто. Основні з них такі:

уперше:

– виокремлено наступні форми функціонування самозайнятої особи, як-от

- 1) суб'єкт, який відіграє певну роль у соціальному забезпеченні, будучи як надавачем, так і одержувачем соціального забезпечення;
- 2) суб'єкт соціального забезпечення, який надає відповідні соціальні послуги в межах державної системи, за допомогою державно-приватного співробітництва;
- 3) суб'єкт, який надає окремі види соціального забезпечення незалежно від діючої системи державного соціального забезпечення, самостійно та в доповнення до наведених систем;

– за особливостями соціально-забезпечувального статусу виокремлено:

- (1) самозайняту особу як отримувача соціального забезпечення, що обумовлюється її загальною правосуб'єктністю;
- (2) самозайняту особу як отримувача соціального забезпечення, що обумовлюється її спеціальною правосуб'єктністю, пов'язаною зі здійсненням підприємницької, незалежної професійної діяльності;
- (3) самозайняту особу як отримувача додаткових недержавних видів соціального забезпечення;

– визначено такі особливості прогресивного досвіду країн Європейського Союзу, які доцільно врахувати в національному законодавстві України при впорядкуванні соціально-забезпечувального статусу самозайнятих осіб:

- 1) застосування окремими країнами

(Австрією) «гібридного» підходу до тлумачення категорії «самозайнята особа»; 2) акцентування уваги на способах охоплення соціальним забезпеченням самозайнятих осіб сільськогосподарського сектору; 3) пропозиції щодо створення спеціального органу, уповноваженого контролювати стан виконання різних європейських ініціатив і нормативних положень, які фіксують права у сфері соціального забезпечення для самозайнятих осіб; 4) активізація та залучення до процесу вдосконалення практичної реалізації чинного законодавства у сфері соціального забезпечення самозайнятих осіб; 5) встановлення різних способів для збереження та передачі соціальних прав, які були набуті особою; 6) актуалізація необхідності збору статистичних даних щодо самозайнятих осіб; 7) організоване інформування самозайнятих осіб про їх права й обов'язки у сфері соціального забезпечення; 8) спрощення адміністративних процедур та вимог до самозайнятих осіб під час доступу до соціального страхування та забезпечення тощо;

– запропоновано прийняти спеціальний законодавчий акт щодо соціального забезпечення самозайнятих осіб, відповідно до якого закріпити такі види соціального страхування: 1) страхування від можливої втрати доходу самозайнятою особою, яке може здійснюватися нею добровільно та надасть їй право на (а) одноразову виплату для вжиття заходів щодо відновлення власної платоспроможності на ринку та продовження діяльності; (б) на періодичні виплати протягом визначеного в договорі про добровільне страхування строку для підтримання свого матеріального забезпечення протягом періоду відсутності іншого доходу та пошуку підходящої роботи; 2) соціальне страхування від втрати професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності (добровільне), за яким самозайняті особи отримують змогу отримати одноразові соціальні виплати для підвищення власної професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності. У законі доцільно закріпити такі державні соціальні послуги, як соціальне консультування, проведення Центрами зайнятості круглих

столів та зустрічей самозайнятих осіб за видами їх діяльності, на яких можливим стане забезпечення обміну досвідом, соціалізації, підтримання соціальних і професійних зв'язків таких осіб;

удосконалено:

– класифікацію самозайнятих осіб, яку запропоновано здійснювати за наступними ознаками: 1) видом обраної діяльності; 2) особливостями процедури набуття правосуб'єктності; 3) особливостями форми провадження їх діяльності; 4) цілями здійснення такої діяльності; 5) поєднанням різних видів діяльності; б) характером ролі в соціальному забезпеченні та за іншими ознаками;

– підходи до визначення поняття «соціальне страхування самозайнятих осіб» та запропоновано розглядати його як комплекс прав, обов'язків і гарантій самозайнятих осіб, а також процедур їх реалізації, змістом яких є здійснення обумовлених законом або договором відрахувань до державних або недержавних страхових фондів, страхових організацій з метою формування ціннісно-матеріальної й організаційної, соціально спрямованої структури, що є основою та джерелом для надання матеріального забезпечення, соціального обслуговування, пільг, компенсацій та інших видів соціального забезпечення, яке спрямоване на подолання або зменшення негативного впливу складних життєвих обставин (соціальних ризиків), що визначені законом або договором як страхові ризики (у разі настання – страхові випадки), що є підставою для отримання такого забезпечення;

– спеціальні правові ознаки правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального страхування, у зв'язку з чим відзначено, що 1) особливості структури правового статусу самозайнятих осіб обумовлюються наявністю в них найманих працівників, у зв'язку з чим правовий статус може включати два елементи: (а) обов'язковий – самозайнята особа виступає одночасно застрахованою особою та страхувальником – сплачує страхові внески, здобуваючи власний страховий стаж та формуючи основи власного соціального забезпечення; (б) додатковий – самозайнята особа

виступає страхувальником тих осіб, щодо яких вона є роботодавцем; 2) правовий статус самозайнятої особи в соціальному страхуванні включає як права (щодо отримання інформації про власне соціальне забезпечення, з питань сплати єдиного внеску, отримання видів соціального забезпечення в разі настання страхового випадку), так і обов'язки, серед яких постійно та систематично протягом усього часу здійснення відповідної діяльності сплачувати страховий внесок, подавати звітність тощо; 3) правовий статус самозайнятих осіб не є достатньо спеціалізованим, тобто не передбачає особливих вимог щодо участі таких осіб у системі соціального страхування, суттєвих відмінностей у розмірі та процедури сплати єдиного внеску, не визначає відповідних пільг у порівнянні з іншими категоріями роботодавців тощо;

набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо перейняття зарубіжного досвіду в контексті вдосконалення чинного правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального забезпечення, у зв'язку з чим запропоновано: 1) розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення та страхування, створення альтернативних фондів з диференційованими підходами до пенсійного страхування для самозайнятих осіб (Нідерланди); 2) розвиток професійних фондів соціального страхування самозайнятих осіб (Нідерланди); 3) розробки пропозицій щодо можливості страхування доходу, а не роботи, що є більш актуальним саме для самозайнятих осіб (США); 4) зменшення податкового тиску та забезпечення гнучкості державної політики під час закріплення податкових ставок для самозайнятих осіб з урахуванням їх становища на ринку, доходу, особливостей галузі, в якій здійснюється діяльність тощо (США);

– положення щодо існуючої проблематики правового статусу самозайнятих осіб як надавачів соціального забезпечення: 1) брак спеціального законодавства, відповідно до якого було би врегульовано порядок, умови, підстави й форми участі самозайнятих осіб у наданні видів

соціального забезпечення за державним фінансуванням; 2) недостатня спеціалізованість норм ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 №5073-VI, з огляду на яку не отримала свого належного правового регулювання можливість самозайнятої особи виступати як окремий суб'єкт благодійної діяльності, у тому числі в соціальній сфері; 3) прогалини правового регулювання схем добровільного соціального страхування, які обумовлюють неврегульованість права самозайнятих осіб засновувати та бути вкладниками недержавних фондів соціального страхування; 4) неналежна законодавча, організаційна й фінансова підтримка забезпечення ефективного соціального страхування найманих самозайнятими особами працівників, відсутність відповідних пільг щодо сплати соціальних внесків тощо;

– пропозиції щодо вдосконалення соціально-забезпечувального правового статусу самозайнятих осіб, серед яких запропоновано виділяти: 1) організаційні; 2) інформаційні; 3) концептуально-стратегічні; 4) нормативно-правові, до яких віднесено: (а) комплексне нормативно-правове реформування: вдосконалення та перегляд норм тих галузей права, які впливають на формування цілісного правового становища самозайнятих осіб в суспільстві та, як наслідок, визначають особливості соціально-забезпечувального правового статусу наведених осіб та (б) внесення змін до спеціального соціально-забезпечувального законодавства

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації достатньою мірою науково обґрунтовані й достовірні. Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування, аналогії), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються у галузях багатьох наук (порівняльний, кількісного й якісного аналізу, моделювання), методи, розроблені окремими галузями наук

(статистичний), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний).

За допомогою застосування методів аналогії та порівняння можливим стало дослідження міжнародного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, а також проведення розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями (підрозділи 3.1; 1.2). Метод абстрагування та моделювання сприяв виділенню найважливіших сутнісних ознак досліджуваних у дисертації категорій та наданню їм визначення, а також при розробці шляхів модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу (підрозділи 1.1; 3.3). Застосування методу аналізу надало змогу в найбільш повній мірі визначити місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування, розкрити правове регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері та виявити його проблеми (підрозділи 2.3; 1.3; 3.2).

Свого застосування також дістали й спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний та системно-структурний використано при розробці та вивченні термінологічного апарату даної роботи, а саме при визначенні сутності та правової природи поняття «самозайнята особа», виділенні істотних правових ознак соціально-забезпечувального правового статусу самозайнятої особи як надавача та отримувача соціального забезпечення, а також автор послуговувався ним для проведення класифікації самозайнятих осіб (підрозділи 1.1; 2.1; 2.2; 1.2).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, отримані в результаті проведеного в дисертації дослідження, можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень у сфері права соціального забезпечення, а

також, зокрема науково-теоретичних розробок з питання правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу;

б) у *правотворчості* – у процесі розробки й удосконалення національного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими нормами, що регулюють правовий статус самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення;

в) у *правозастосуванні* – керівниками та посадовими особами органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування, Центру зайнятості, інших суб'єктів владних повноважень, органів державної влади та місцевого самоврядування, які уповноважені на надання різних видів соціального забезпечення, адміністрування єдиного внеску та взаємодіють із самозайнятими особами під час реалізації наведених повноважень у ході надання останнім соціального забезпечення, інших адміністративних послуг, проведення консультування, у ході вдосконалення організації власної діяльності тощо;

г) у *навчальному процесі* – під час вивчення в юридичних освітніх закладах навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення», підготовки робочих програм і планів, написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів.

Апробація результатів дисертації. Результати, що розкривають основні положення дисертації, сформульовані пропозиції та висновки було оприлюднено на трьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.); «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 28 квіт. 2023 р.); «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI

століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувача. Основні теоретичні положення та висновки, сформульовані у дослідженні, викладено в 7 наукових працях, з яких 3 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні іншої держави, 3 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Мульгіна О. В. Сучасний стан правового регулювання самостійної зайнятості в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2022. Вип. 74 (1). С. 191–195.

2. Мульгіна О. В. Гарантії самозайнятих осіб у сфері соціального захисту населення України: питання сьогодення. *Соціальне право*. 2022. № 3. С. 56–63.

3. Mulgina O. V. On the issue of the legal status of a self-employed person in the field of social protection. *The scientific heritage*. 2023. № 107(107). P. 66–70.

4. Мульгіна О. В. Зарубіжний досвід правового регулювання соціального захисту самозайнятих осіб та можливість його використання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2023. Вип. 79 (1). С. 328–332.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мульгіна О. В. Самозайнятність як окремий вид зайнятості населення України. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 176–179.

2. Мульгіна О. В. Особливості правового статусу самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення. *Правове забезпечення соціальної сфери* : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квіт. 2023 р.). Одеса: Фенікс, 2023. С. 276–279.

3. Мульгіна О. В. Щодо законодавчого регулювання соціального захисту самозайнятих в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.). Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 518–520.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертацію виконано українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження – науковий.

Загальний висновок. Дисертація О. В. Мульгіної «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України» є кваліфікаційною науковою роботою, містить нові науково обґрунтовані результати, які виконують конкретне наукове завдання, яке полягає у визначенні поняття й сутності самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення; з'ясуванні особливостей її правового соціально-забезпечувального статусу, вивченні зарубіжного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення та формулюванні пропозицій щодо перспектив його використання в Україні.

Дисертація є самостійною науковою працею, яку виконано з дотриманням академічної доброчесності. Наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані авторкою самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень.

Дисертація Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р.

№ 44, та може бути подана до разової ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України**

О. М. ЯРОШЕНКО

28 березня 2024 р.

Підпис *Ярошенко О.М.*
Засвідчую
Нач. ВК *[Signature]*
28 *08* *2024* р.